

На седници Политиколошког одељења, одржаној 22. јуна 2023. године, констатовано је да је кандидаткиња мр Александра Мирковић Јанковић завршила писање докторске дисертације “Политике идентитета и институционални дизајн у етнички хетерогеном типу друштва”. Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду од 29. јуна 2023. године именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације у саставу: проф. др Зоран Крстић, редовни професор Факултета политичких наука, др Дејан Бурсаћ, научни сарадник Института за политичке студије и проф. др Душан Вучићевић, ванредни професор Факултета политичких наука. Комисија је прегледала и оценила наведени докторски рад и на основу мишљења свих њених чланова Наставно-научног већа Факултета политичких наука Универзитета у Београду подноси следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидаткиња мр Александра Мирковић Јанковић, рођена 01.12.1976. године у Београду, Република Србија, дипломирани политиколог за међународне послове и магистар политичких наука, запослена је у Институту за политичке студије у Београду.

Основне студије завршила је на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, смер Међународни односи, са просечном оценом у току студија 8,77 и 10,00 на одбрани дипломског рада. Добитник је награде за високе академске резултате током основних студија, додељене од стране Владе Краљевине Норвешке у оквиру програма „За генерацију која обећава“. Магистарске студије на ФПН Универзитета у Београду, смер Политичка социологија, уписала је 2004/2005. године. Програм последипломских студија савладала је са просечном оценом 10,00 и јула 2010. године, након одбране магистарске тезе „Рedefинисање савременог концепта грађанске непослушности и граница политичке облигације: Случај Србије“, стекла је звање магистра политичких наука.

Александра Мирковић Јанковић до сада је објавила укупно преко 60 радова - ауторских и коауторских (20) - у домаћим и страним научним часописима и зборницима, две ауторске научне монографије (М 42) и једну научну монографску студију на руском језику (М 13). Поред великог броја радова из категорије М 51(18), кандидаткиња има и значајан број радова објављених у часописима М 24 (14) и зборницима М 14 (8) , као и два рада категорије М 21. Учествовала је у организацији и раду више међународних и националних научних конференција и скупова одржаних у земљи и иностранству. Течно говори енглески, а служи се грчким и немачким језиком. Међу радовима посебно се издвајају:

- Монографија: Александра Мирковић, Петар Матић, *Изазови и парадокси глобализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2007, ISBN 978-86-7419-136-1, UDK: 316.32 (М 42)

- Монографија: Александра Мировић, *Оглед о грађанској непослушности*, Службени гласник, Институт за политичке студије, Београд, 2011, ISBN 978-86-519-0876-0, УДК: 323.2 (М 42)
- Александра Мировић, „Дискурзивна демократија као специфичан облик делиберативно-демократског модела“, *Српска политичка мисао*, ISSN 0354-5989, вол. 23, бр. 01/2009, стр. 45–84, УДК: 321.7:329.12 (М 24)
- Александра Мировић, „Живот у тороовској шуми или у глобалистичкој џунгли? Грађанска непослушност: Интерпретација и применљивост Тороовог концепта данас“, *Српска политичка мисао*, ISSN 0354-5989, vol. 38, бр. 4/2012, стр. 233–251, УДК: 323.25:321.01 (М 24)
- Александра Мировић, „Значај и одрживост националног идентитета у савременим глобализацијским и интеграционим процесима“, *Национални интерес*, ISSN1820-4996, Vol. 13, бр. 1/2012, стр. 79–109, УДК: 323.1:316.32. (М 51)
- Aleksandra Mirović, "Institutional design of local self-government in the function of strengthening the political subjectivity of citizens" (Book review), *Serbian Political Thought*, ISSN 1450-5460, Vol. 7, No. 1, 2013, стр. 105–110, УДК: 342.25+352.07(497.11)(049.3). (М 24)
- Александра Мирович, „Ограничения и несостоятельность концепции гражданского неповиновения по Ролзу“, *Вестник Череповецкого государственного университета*, ISSN 1994-0637, No. 4 (52), том 2, Череповец, 2013, стр. 43–47, УДК: 32.019.5. (М 21)
- Александра Мировић, „Ефекти негативне кампање 2012. у постизборној Србији“, у: Милан Јовановић, Душан Вучићевић (ур.), *Избори у Србији 2012. године: (Не)очекивана промена*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, ISBN 978-86-7419-266-5, стр. 191–228, УДК: 32.019.5+324(497.11)"2012/2013". (М 45)
- Александра Мировић, „Интеграција и дезинтеграција као паралелни процеси савремене глобализације“, у: Зоран Милошевић, Живојин Ђурић (ур.), *(Дез)интеграција држава и идентитет: (Дез)интеграција држава и национални идентитет на почетку 21. века* (Зборник радова са међународног научног скупа), Институт за политичке студије, Београд, 2014, ISBN 978-86-7419-270-2, стр. 67–100, УДК: 327.39+321.013]:316.32. (М 14)
- Александра Мировић Јанковић, Петар Матић, „Мека и паметна моћ Србије као средства за решавање косовско-метохијског питања“, *Војно дело: Интердисциплинарни научни часопис*, Год. LXXIV, бр. 3, јул–септембар, 2022, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2022, стр. I/113–I/126, DOI број: 10.5937/vojdelo2203113M (чланка), УДК 355/359 (часописа), ISSN 0042-8426, eISSN 2683-5703 (М 51)

Кандидаткиња је већ током основних студија стекла одређено искуство у истраживачком раду, кроз ангажовање у различитим истраживачким активностима: нпр. на пројекту „Културне потребе, навике и укус грађана Србије“, реализованом 2002. од стране Одбора за грађанску иницијативу (Ниш, Република Србија); у активностима истраживања тржишта, при већем броју београдских маркетиншких агенција; као и у активностима истраживања јавног мњења агенције „Аргумент“ (Београд, Република Србија). По завршетку студија 2004. године, имала је вишемесечну праксу у Информативној редакцији Радио-телевизије Србије, ангажовањем на позицији асистента главног и одговорног уредника Јутарњег дневника. Од краја 2004. запослена је у Институту за политичке студије у Београду где ради и данас у звању истраживач-сарадник. У периоду 2006–2012. год. била је један од секретара редакције научног часописа Српска политичка мисао, а од 2013. ангажована је као члан редакције научног часописа Политичка ревија. Такође, била је ангажована у раду на унапређењу међународне научне сарадње и промотивним активностима везаним за издавачку делатност Института. Током школске 2006/2007. године била је ангажована и као асистент – сарадник у настави на предмету Савремени политички системи на Академији за дипломатију и безбедност у Београду. Током свог научно-истраживачког рада у Институту, учествовала је на три научна пројекта, реализована под покровитељством Министарства за науку Владе РС: „Модернизација и модели демократског развоја политичких институција у Србији“, „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ и „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“. Такође, у том периоду учествовала је и у изради одређених истраживачких пројеката, везаних за питање положаја националних мањина у Србији и улогу институција цивилног друштва у његовом унапређењу при Центру за демократску културу (CDC – Београд, РС). 2013. год. одржала је предавање по позиву у Институту за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду (Александра Мировић, „О грађанској непослушности: За рedefиницију контекстуалног оквира“, ИФДТ, Београд, 5. јун 2013, објављено у целисти на http://instifdt.bg.ac.rs/tribina_mirovic.html).

Дуготрајна посвећеност теоријском бављењу цивилним друштвом и цивилном политичком културом, с једне стране, и истраживање питања скопчаних са феноменом националног идентитета, с друге, као и проучавање различитих модела демократије, упућују заправо на заинтересованост кандидаткиње за питања цивилитета (грађанства) и диверзитета, односно либерализма и плурализма, која су последњих година постала и кључне теме дебате како у политичкој теорији и посебно у литератури из компаративне политике која се бави институцијама, тако и у самим демократским политикама. Управо су ова питања у основи проблематике којом се бави пројектовано истраживање у докторској дисертацији.

Александри Мировић Јанковић, Наставно-научно веће Факултета политичких наука предложило је, а 11. фебруара 2020. године, Универзитет у Београду - Веће научних области правно-економских наука - Одлуком бр. 61206-400/2-20 ЈЋ – одобрило је израду докторске дисертације “Политике идентитета и институционални дизајн у етнички хетерогеном типу друштва”. Међутим, истичемо чињеницу да је рад на изради докторског темата кандидаткиња започела много раније, пре официјелне одлуке о прихватању теме у уобичајеној академској процедури. Резултат је волуминозна докторска студија која прегледно и исцрпно обрађује бројне меандре сложених феномена какви су идентитет и дизајн политичких установа.

Дисертација је урађена у складу са правилима Универзитета у Београду и Факултета политичких наука. Структурирана у седам целина, дисертација заједно са

прилозима и списком коришћене литературе има укупно 1198 страна. Основни текст дисертације има 1029 страна, а на 119 страна наведени су извори који су коришћени у истраживању.

Дисертација је сходно Правилнику о академској честитости ФПН и Одлуци Наставно-научног већа ФПН 13. јула 2023. године прошла проверу плагијата о чему је сачињен извештај.

2. Предмет и циљ дисертације

Политике идентите и дизајнирање политичких институција у етнички хетерогеним друштвима у контекстима модернизације и демократизације као инструмената превенирања етнички мотивисаних конфликта, генерално посматрано, предмет је истраживања у овој дисертацији. Суштински истражују се утицаји етничке структуре, етничких односа и идентитетских вредности, на процесе дизајнирања институција и моделовања демократије, али и повратне спреге самих институција и њихове политике на демократију у условима постојања етничког диверзитета. Истраживачи су давно показали да демократија не зависи само до економских и друштвених услова, него и од дизајна политичких институција чиме се предмет дисертације смешта у шири оквир институционалистичких расправа о процесима демократизације и демократске консолидације савремених комплексних друштава.

Етничка хетерогеност као значајна друштвена карактеристика савремене демократије генерална је одлика данашњег света и израз велике комплексности бројних држава. Савремени неолиберални модел капитализма и глобализација развили су снажне универзалистичке и транснационалне тенденције и исто тако снажне тзв. мултикултуралистичке, а заправо партикуларистичке тенденције. Ти процеси ојачали су актере који и одозго и одоздо подривају суверенитет савремених националних држава, суочених са све интензивнијим проблемом идентитетских конфликта. Управо су набоји у том пољу, између феномена националног идентитета и савремене демократске државе, у фокусу научно-истраживачке пажње у дисертацији. Све већа етничка, културна и религијска измешаност већине савремених националних држава и контрадикторности саме политичке праксе продукују осећаје више различитих колективних идентитета. Појединци све чешће симултано развијају различите групно-идентитетске оријентације, услед чега и настаје познати феномен тзв. укрштених идентитета. Тако се обликује амбијент у којем су све израженија конфузна осећања националног идентитета. Та врста идентификације којом људи задовољавају једну од својих најдубљих урођених потреба, потребу за припадношћу групи, веома сложеном и вишеслојном по својој природи, често се у савременим анализама занемарује. Конфузија у тој равни шири се на теоријске контроверзе и с њих на идеолошко-политичке поделе, стављајући демократска друштва и дизајн политичких установа пред бројне проблеме и изазове снажних идентитетских енергија за које се веровало да су кроз принцип грађанства ублажене, потиснуте и ишчезле.

Идентитетске оријентације са вишеструким, укрштеним и преклапајућим идентитетима, све више и са тзв. камелеон-идентитетима, идентитетима интернетничке природе, показују да се идентитетска политика не може свести само на етнополитику, нити само на грађанску политику. Она мора бити осмишљена као једна уравнотежена и одговорна политика која уважава те различите типове колективних идентитета људи, третирајући их као комплементарне идентитетске категорије, односно као различите унутрашње компоненте националног идентитета. То подразумева једну емпиријски утемељенију концепцију грађанства која би била не само реалистичнија у односу на оне ексклузивистичке и у доброј мери идеологизоване.

Какав институционални дизајн може обезбедити продуктивно испољавање таквих идентитета у складу са моделом либералног концепта демократије чувајући две важне функције на којима почива ефикасност и легитимност, други је део проблемске једначине ове дисертације. Институционални дизајнери суочили су се са бројним изазовима, користили су различите инструменте, пракса је одговарала различитим ефектима са помешаним и половичним резултатима, умножавајући дилеме у готово свим етаблираним институцијама демократских поредака, од политичких странака, преко изборних система, организације власти, парламената и влада исто колико у погледу степена децентрализације.

Просторно, истраживање кандидаткиња ситуира у геополитички амбијент Југоисточне Европе – широку регију са бројним државама у којима је социјалистичка пракса потискивала и пригушивала националне идентитете, које су транзицију ка демократији доживљавале са правом и као остваривање интереса и у том домену. Конфликтни потенцијали транзиционих друштава оптерећених идентитетима за које се веровало да су згасли сударили су се са новим идентитетима у демократском институционалном окружењу и тежњама за чланством у наднационалној институционалној заједници – Европској унији. Дисертација у том простору посебно анализира позицију Србије. Просторна димензија је проширена тамо где је истраживање показивало потребу разматрања компаративних увида ради провере хипотетичких ставова и објашњења.

Основни циљ дисертације је да истражи како у новим условима институционални дизајн одговара на безбедносне етничке дилеме. Између све гласнијих мултикултуралистичких захтева који су одраз процеса партикуларизације и ревитализације принципа етничитета и глобализацијских процеса, главни задатак демократских институција и креатора политике није оптирање између међусобно искључујућих и антагонистички конципираних модела либералистичке и мултикултуралистичке демократије, већ успостављање баланса између постојећих индивидуалних и колективних диверзитета, и то на начин јачања социјалне кохезије. То се односи пре свега на хетерогена друштва где постоји једна преобладајућа, већинска и титуларна етничка група као и већи број других етно-културних група, али и на друштва у процесу демократске консолидације која карактерише „засићеност идентитетом“, која су оптерећена ривалским националистичким дискурсима и наративима и из тога проистеклих конкурентских пројеката изградње нације.

Полазећи од могућности схватања и третирања етно-културних и грађанских идентитета као комплементарних и неексклузивистичких идентитетских категорија, жели се показати да је у типу етнички хетерогеног друштва ипак могуће постићи и интеграцију и поштовање, признавање форми различитости без напуштања концепта и принципа грађанства, који заправо треба да одигра кључну улогу у јачању либералних компонената и модернизацији националног идентитета, те да допринесе демократизацији идентитетских односа и цивилизовању национализама. Зато је кандидаткиња истраживање усмерила како на партикуларне идентитете, тако и на легитимизацијски идентитет савремене демократске државе-нације схваћен као један пројектни идентитет ка коме треба да буду усмерене и политичке институције, њихове вредности и политика, односно деловање политичких актера, цивилних и свих других актера у разматраном типу друштва.

Пажња је посвећена посебно стратегији националног брендирања - кровном подручју идентитетске политике које се спроводи кроз поједине аспекте ресорних политика, уз њихову високу координисаност и међуповезаност. Акцентирана се да

ефикасност ове стратегије позитивно утиче и на друга два поља идентитетске политике, нарочито у позитивном утицају на политику инклузије националних и етничких мањина и унапређење социјалне кохезије. Бољи имиџ државе и позиционирање њеног националног идентитета у међународној ацени може допринети и порасту лојалности мањина и свих њених грађана, кроз јачање осећања солидарности и привржености једној таквој, добро брендираној политичкој заједници. Циљано се истражује политика (ре)дизајнирања националног имиџа кроз стратешко управљање националним идентитетом ради бољег рејтинга и позиционирања земље у међународном окружењу и, дугорочно гледано, изградње њене добре репутације, што по претпоставци доприноси остваривању и других политичких циљева, укупном друштвеном и економском развоју.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Национални идентитет представља тип колективног идентитета који је увек релациони, развојни и конструктивистички, сложен и вишедимензионалан феномен, дубоко укоревен у структури личности савременог човека те да су теоријске поставке о наводном рађању извесне „постнационалне констелације“ још увек само једна утопијска пројекција – основна је поставка генералне хипотезе. Етно-културни идентитети могу, упоредо са грађанским, то јест политичким идентитетом, коегзистирати, међусобно се укврштати, преклапати се и трансформисати. У стварности, наиме, национални идентитети углавном представљају својеврсне мешавине одређених либералних и нелибералних елемената, док грађански и етно-културни идентитети и не постоје у некој својој чистој форми. Стога, треба превазићи постојеће антагонистичке концепције, базиране на дихотомним симплификацијама, које их третирају као међусобно искључујуће врсте идентитета, те ове разумевати као комплементарне идентитетске категорије, што би било уједно и реалистичнији и конструктивнији приступ истраживању и решавању проблема. Постојање дијалектичког односа међузависности варијабилних фактора као што су етничка структура друштва, етнички односи, идентитетске вредности, те институција и њиховог дизајна показује да институционална структура, саме институције и њихова политика треба истовремено да буду и одраз ових друштвених карактеристика - рефлексивна димензија - и да су у функцији регулисања и унапређења идентитетских односа и социјалне кохезије, путем пројектовања одређене стратешке визије и на њој заснованих циљева и вредности чијем се остваривању тежи - проспективна димензија.

Генерална хипотеза разрађена је кроз петнаест посебних хипотеза којима се истражују различити аспекти предмета дисертације. Искуство показује да је у савременом свету етничка хетерогеност друштвени фактицитет који се мора уважавати као једна друштвена карактеристика демократије, која посебно добија на значају на геополитичком простору Југоисточне Европе где се показало да се потпуна етничка хомогенизација данас не може постићи чак ни војним путем (1). Теоријске контроверзе око појмова националног идентитета, нације и национализма допринеле су конфузности у разумевању ових феномена у контексту савремене демократије, јачању идеолошко-политичких подела око тих питања што је у неким транзиционим државама - Србија - створило нове линије подела у и онако већ, по разним основама, сегментисаном друштву (2). То је довело до контрадикторности у упоредној политичкој пракси - док у западној теорији и пракси, упркос свим данашњим изазовима и притисцима на том пољу, ипак превладава фундаментално, индивидуалистичко либерално схватање, друштвима у транзицији је излагање у сусрет тзв. мултикултуралистичким захтевима практично постављено као тест њихове демократичности, односно гарантовање и остваривање мањинских права је постало

један од услова за њихову регионалну интеграцију (3). Дихотомна типологија етнички/грађански идентитет води ка симплификацији, антагонизацији, међусобном искључивању што за последицу има супротстављање принципа етничитета и цивилитета, али и њихову идеологизацију са тенденцијом потпуног раздвајања етноса и демоса и уз наметање лажних дилема попут оптирања између традиције и модерности. У стварности и у схватањима већине грађана савремених друштава, па и оних најразвијених демократија, идентитет представља сложену мешавину етничко-културне и грађанско-политичке компоненте (4). Институционални дизајн, институције и њихова политика, поред рефлексивне, могу и треба да имају и пројективну димензију, да својим усмерењем на реобликовање друштвених вредности, доприносе развоју културе мира и политике пријатељства, а тиме и унапређењу међуетничких односа, елиминисању нетрпељивости и тензија у њима (5). Постојећи нормативни и институционални модели демократије могу се посматрати и као модели демократизације и регулације идентитетских односа и модернизације националних идентитета, односно треба да буду подвргнути евалуацији са становишта њихових капацитета и ефикасности у управљању међуетничким односима и превенције етничких конфликта (6). У условима нових изазова с којима се на пољу идентитета и безбедности данас суочавају и развијене европске државе, постало је јасно да класичан либерални модел демократије није дао адекватне одговоре за решавање проблема идентитетских односа као кључних односа у савременим друштвима комплексне плуралности. Настојања да се путем радикално-мултикултуралистичког модела наметне супрематија партикуларистичких принципа скопчана су са великим безбедносним ризицима, опасностима од нарушавања друштвене равнотеже и стабилности и генерисања међуетничких конфликта (7). Историјско и свремено искуство показују да, у случају неких друштава са високим степеном етничке хетерогености и сегментираниости, нарочито тамо где не постоји за то одговарајући политичко-културни оквир, консоцијација и етнички федерализам нису у довољној мери функционална средства регулације међуетничких односа и управљања међуетничким конфликтима, те да могу деловати као субверзиван институционални дизајн (8). Изградња европског супранационалног идентитета у политичком смислу је могућ пројекат, али то не значи да ће он засигурно бити и успешан пројекат јер таква трансформација подразумева један дуготрајан и истрајан процес који значи промену саме структуре личности и стања свести код људи (9). За савремене етнички хетерогене државе са једном доминантном и титуларном етничком која је и конституисала ту политичку заједницу као своју државу-нацију, најреалистичније решење је одређен мешовит модел демократије са коригованим схватањем либерализама, који би обухватио и либералне и нелибералне елементе, прихватајући комплементарност различитих идентитетских категорија и могућност постојања вишеструких идентитета (10). Потребно је извршити редефинисање конвенционалног схватања идентитетске политике, по коме она подразумева само један групно диференциран приступ политици и чији су носиоци искључиво представници мањинских група, конципирати је као део државне политике која би се спроводила кроз различита подручја политичког деловања (11). Нестанком Југославије, нестао је и предмет политичке идентификације људи, а њихови нови грађански идентитети још нису били уобличени и развијени, што је довело до стварања вакуума на идентитетском пољу и отворило простор за радикализацију партикуларних идентитета, њихову политичку злоупотребу и трансформацију у разне екстремистичке и шовинистичке форме национализма (12). Проблематичност идентитетских односа, у чијој основи су специфични сукоби из недавне прошлости, са израженим и сецесионистичким тенденцијама, недовољна интегрисаност појединих мањинских група, постојање значајне етничке дистанце

између неких од њих и већинске групе, показују да је идентитетска подела једна од главних карактеристика српског друштво. Огледа се и у непостојању сагласности међу политичким теоретичарима и практичарима у погледу схватања и значаја националног идентитета - грађанска, тј. грађанистичка, v. етно-националистичка оријентација - као и у погледу идентитетске оријентације према спољном свету - „евроунијство“ и/или евроатлантизам v. проруска или евроазијска оријентација. Уз то присутна је и прилично раширена појава негативне аутостереотипизације, која у неким случајевима поприма чак и облике аутошовинизма (13). Све то указује на нужност конципирања једне кохерентне и одговорне политике усмерене на решавање тих нагомиланих идентитетских питања и проблема кроз координисано и ефикасно интересорно и интересекторско деловање и одговарајуће институционално (ре)дизајнирање – у чему се огледа највећа слабост идентитетске политике (14). Политику националног брендирања треба да схватити као постмодерну идентитетску политику која има капацитете, ако не да потпуно превазиђе, онда засигурно да пацификује и постепено супституише партикуларне етно-национализме, будући да подразумева развој таквог типа колективне идентификације који је пре компетитивно усмерен према спољном окружењу (15).

4. Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација је подељена у осам целина укључујући уводни део и попис коришћених извора приликом извођења истраживања. Прве четири целине систематично објашњавају теоријски и методолошки приступ, истраживачку матрицу, различите појмовне и концептуалне приступе феномена који су у фокусу дисертације, а преостала два представљају централни део темата који објашњава ауторско виђење институционалног дизајна и политике брендирања нације као фактора демократизације и релаксирања напетости у етнички подељеним друштвима.

Први део „Уводна разматрања: теоријско методолошка матрица“ објашњава предмет, циљеве и хипотетичко- методолошки оквир дисертације који су већ детаљније приказани у претходним поглављима овог реферата.

„Етничка хетерогеност и геополитички простор југоистока Европе као контекстуални оквир“, наслов је другог дела дисертације који детаљно указује на просторно одређивање предмета истраживања. Кандидаткиња елаборира сплет историјских фактора који су обликовали националну, верску и културну хетерогеност овог дела Европе ситуирајући га у геополитички контекст и објашњавајући зашто је та разноликост била плодно тле за честе конфликте, ратове, поделе и промене државних граница, због чега је повратно, фрагментираност тог простора постајала израженија и бременитим напетостима по линијама етничких критеријума. Концентришући се на процесе транзиције и демократизације дисертација у овом делу потенцира да су се процеси конституисања демократских поредака и могућности консолидације демократије врло брзо суочили са изазовима расе, етничитета и религије као озбиљним факторима претње по стабилност и опстанак младих демократија. Када демократија постаје „једина игра у граду“ политике етничитета, расе и религије оцртавају политички пејзаж и јављају се као централне одлике политичког организовања и мобилизације. Процеси распада и разбијања СФР Југославије, Чехословачке федерације и СССР-а, произвеле су бројне нове мањине често обесправљене и третиране као сметња демократизацији новонасталих држава и њиховој безбедности, што указује на снажне дефиците самог демократског процеса. Вишеетничке, вишенационалне државе, вишеконфесионална друштва, мултикултурализам – правило су посматраног региона који је историјском наслеђу разградње држава у процесу слома социјализма само додао

нове компоненте хетерогености, продубљујући етничке дистанце и оживљавајући старе анимозитете. На историјске и демографске факторе хетерогености надовезали су се глобални процеси миграција становништа из Африке и Азије који се значјним делом одвијају преко овог простора доносећи нове проблеме - економске, социјалне, хуманитарне, финансијке, културолошке, али и оне који се огледају у функционисању либералног концепта демократије доминантног у државама у анализираном простору југоистока Европе. Односи већине и мањина постају фрагилнији и попримају обележја потенцијалних конфликта изазваних сударом цивилизација. Од низа екстерних и интерних фактора, те сплета различитих околности, али и констелације снага регионалних, суседних и глобалних центара моћи, зависи даљи развој ове европске „периферије“, односно, да ли ће Југоисточна Европа бити регија будућности, или ће, пак, њена визија као јединственог геополитичког, економског и културног простора отићи у заборав, док ће Балкан остати конгломерат малих националних држава и етничких култура, који понекад личи на политички и културни хаос, изражен у фразеологизму 'балканизација'. У овом другом случају, кандидаткиња закључује да би то значило да оптимистичка перцепција, изградње снажног и дејствујућег транснационалног идентитета – утемељена у идеји регионализма која надсвођује ригидне националистичке локализме како би коначно могао заживети концепт Балкана без великих национализма, ипак остаје у домену једног утопијског дискурса.

У трећем делу дисертације „Национални идентитет, национализам и либерална демократија: теоријске контроверзе и идеолошке поделе“ прегледно се указује на враћање потиснуте теме нације и национализма у истраживачко поље преко радова Е. Смита, Е. Гелнера, Б. Андерсона, Е. Хобсбаума и Т. Ренцера, итд., који су утемељили аутентичан приступ изучавању етничитета и национализма и тзв. модернистичке парадигме у проучавању нација и национализма. Кандидаткиња показује да су феномени нације и национализма истраживани и у оквиру других теоријских парадигми и да је та продукција направила концептуалну анархију у истраживачком пољу. Указује се и на третирање ових проблема од стране политичких актера, странака, лидера, политичара - конзервативних националиста, либералних националиста, мондијалиста и анационалиста - који су брзо схватили да се ради о снажним алатима за политичку мобилизацију маса. Кроз читаво поглавље посебно се анализира ситуација у Србији и Југославији у ширем контексту промена које су се одвијале падом Берлинског зида. Потенцира се да либерална демократија представља довољно широк нормативни и правно-институционални оквир који омогућава да се путем комбинације одређених концептуалних приступа и комплементарних елемената различитих демократских модела, помире, наизглед непомирљиве, различите вредносне оријентације и остваре различите потребе и интереси људи. У том контексту кандидаткиња посебно наглашава да су нација и национализам сложени феномени; да враћање националног идентитета не мора значити деградацију, одустајање од модернизације, затварање; да екстремне форме могу пропагирати такве приступе, али да промишљена политика националног идентитета може и треба да буде саставни део либералног демократског поретка уколико се нађе права мера националног и либералног елемента.

„Дихотомне симплификације и лажне дилеме: проинцип етничитета vs. принцип цивилитета, етнички vs. грађански идентитет, традиција vs. модерност“, четврти део дисертације, прегледно излаже генезу и контраверзе теоријских истраживања феномена национализма и либералне демократије и идеолошке поделе у пракси. Приказује се како је пракса на просторима Источне Европе и ex Југославије сурово оповргла теоријске ставове о национализму као феномену прошлости, пролазној и превазиђеној појави. Јачање радикалних национализма и њихово узајамно потхрањивање, није само производ актуелних догађања на политичкој позорници него и последица

вишедеценијског потискивања, системског стварања атмосфере самозаборава националистичких порива, идеја, програма и политика. Трансформација од радикалног марксизма до либералног концепта друштва праћен је оживљавањем и поновим промишљањем нације и национализма. Кандидаткиња излаже традиционалистичке и антитрадиционалистичке приступе наглашавајући често њихов ортодоксни став, што погодује поделама разних врста у друштвима захваћеним тектонским променама, следећи матрицу са почетка рада и пратећи ситуацију у теорији и пракси у Србији и региону. Образлаже се и кроз различите изворе поткрепљује став о штетности таквих искључивих приступа за формирање конзистентне националне политике и комбиновање традиције и модерности на начин који не би искључивао једну од ових димензија. Значајан део овог поглавља осветљава различите аспекте националног идентитета уводећи у анализу постепено и нове парадигме брендирања државе-нације. Истиче се да је идентитет развојна категорија која је код сваког појединца па и ентитета условљена бројним факторима и процесима – језик, вера, традиција, однос према друштвеним вредностима и установама, перцепција других ентитета не/прихватње њихових идентитета, и сл. Излажући теоријске приступе и вредновања национализма кандидаткиња пледира да се у дихотомним искључивостима позитивног и негативног третмана национализма пронађе мера рационалног приступа и равнотеже. Показује се и упозорава како национална идентификација пружајући често пријатну илузију припадања групи, једнакости, јединства, врло лако постаје инструмент политичких манипулација ради промоција и учвршћивања власти разних вођа и самозванаца, а око њих уских политичких олигархија. Кандидаткиња истиче да бинарна подела на антитрадиционалисте либерално-грађанистичке и наводно ационалне оријентације, с једне, и ортодоксне традиционалисте није неприхватљива и примећује да у српском друштву следи логику и линије поделе црно-белих двополних типологизација нације, националног идентитета и национализма, којима се једној или другој групи *a priori* приписује позитиван или негативан предзнак. Сматра се да је нужно и за демократско консолидовање и напредак српског друштва корисно да се отвори већи медијски, политички и друштвени, а нарочито цивилно-друштвени простор за промоцију и развој једне треће позиције која не би била ни тако искључива нити склона једностраном пренаглашавању у било ком смеру, а уједно би и више, него друге две, одговарала друштвеној стварности. Таква позиција би подразумевала да се етнички и грађански идентитет, посматрају не као међусобно искључиве и поништавајуће, већ као потенцијално комплементарне и међусобно допуњујуће категорије. Кандидаткиња зато у у оквиру приступа који се презентира у овом поглављу инсистира да нема основа за негирање могућности да човек, ако је то избор његове слободне воље, има развијен етнички идентитет, односно да је привржен етно-културалним вредностима, да поштује и практикује обичаје, традицију и културу свог етноса, а да истовремено има и оформљен грађански идентитет, то јест снажно развијену грађанску свест, с дубоко интериоризованим и трајно усвојеним системом либерално-демократских вредности и принципа које, такође, поштује и примењује. У том контексту приказују се налази лонгитудиналних емпиријских истраживања који показују да грађани Србије имају развијене обе компоненте идентитета и закључује да у Србији још увек постоји потреба да стратешко деловање државе на пољу политике идентитета буде усмерено и на модернизацију националног идентитета, и то тако што би се, путем институционалних и нарочито едукативних механизма, радило на јачању његових грађанских елемената како би се успоставио баланс спрам партикуларистичких етно-културних образаца идентификације.

Пети део „Моделовање демократије и дизајнирање институција у функцији управљања и превенције међутеничких конфликта, демократизације идентитетских

односа и модернизације националног идентитета“ конципиран је у две целине. Прва је посвећена методама моделовања и различитим класификацијама демократских модела. Констатује се и објашњава да нова ера на пољу етничитета доноси нове изазове за конституционализам и институционални инжењеринг од којих се очекује одговор на нарастајућу друштвену потребу за одговарајућом институционализацијом етничких односа у циљу најефикаснијег управљања етничким односима и конфликтима и превенције сукоба базираних на конфликтношћу групних идентитета етно-културног типа јер управо ти фактори имају највећу дестабилизујућу снагу у постхладноратовској ери. Субјекти који превасходно делују у том правцу су појединачне владе, али ту је и међународни (међувладин) ниво интервенишућег деловања. Тако да данас постоји широк дијапазон опција које владе и државе могу узети у разматрање за потребе регулисања идентитетских односа и решавања међуетничких конфликта, односно њиховог превентирања или управљања њима. Кандидаткиња полази од тезе да одређено (ре)моделовање демократије са адекватним, пратећим институционалним дизајном, може бити потенцијално ефикасно средство менаџмента етничких конфликта, ефективно допринети демократизацији идентитетских односа, очувању и модернизацији националног идентитета. Наглашава се да би моделовање демократије и дизајнирање институција били ефикасни и ефективни, они морају бити утемељени на друштвеној стварности и пројективни - усмерени на постизање одређених стратешких друштвено-политичких циљева. Закључује се да се то не може постићи пуким „калемљењем“ разних импортованих институционалних модела и решења или једноставним комбиновањем појединих њихових елемената, односно путем прости имитативне праксе. Упозорава се на широко распрострањене тенденције организационог и институционалног изоморфизма. Указује се на три врсте узрочних чинилаца који се анализирају кроз различите видове изоморфизма. Присилни изоморфизам који се намеће, путем принуде или формалних и неформалних притисака споља - других организација и субјеката – а који се могу јављати и у суптилнијим облицима различитим позивањем на придруживање, усклађивање, исл. Миметички изоморфизам, када се имитативна пракса спроводи самоиницијативно на бази добровољности зато што се институционални модели који се преузимају виде као поуздани одговори на одређене неизвесности, проблеме и дилеме. Нормативни изоморфизам који је везан пре свега за процесе професионализације, односно за усвајање и ширење норми и стандарда одређених професија, што је у условима велике мобилности и интерактивности стручњака добило на интензитету - професије су, као и организације, изложене истим притисцима, како спољним, тако и миметичким. Кандидаткиња наглашава да је брига за опстанак демократије навела либералне и демократске теоретичаре да предложи бројна различита решења за проблеме проузроковане друштвеном хетерогеношћу. Указује се да су развијени различити демократски модели за акомодацију групних интереса и демократизацију идентитетских односа, чиме се настоје елиминисати шансе за примену агресивних и окрутних метода које су недемократске, нелегалне, крајње нехумане и скупље као што су то грађански и међудржавни ратови, елиминација „непожељних“ и „непријатељских“ група путем геноцида, етничког чишћења, депортације или размене становништва. Приказујући различите теоријске приступе демократији кандидаткиња формира класификацију модела која обухвата: либерални национализам; модел етничке демократије; уставни – конституциони - патриотизам; модел развијеног и активног цивилног друштва; модел дискурзивне - делиберативне демократије; консociјативну

демократију; модел етничког федерализма; модел регионалне - европске - интеграције и изградње заједничког, транснационалног или супранационалног - европског - идентитета; као и један комплексан и мешовити модел, аналитички одређен као модел либералног плурализма, који кандидаткиња формира путем методе моделовања и види као најадекватније нормативно и институционално решење за одређен тип етнички хетерогеног друштва коме припада и друштво у Србији. Сви модели су подвргнути детаљној критичкој анализи којој је посебно придодата анализа модела и пројекта регионалне интеграције као инструмента са великим очекивањима управо у контексту евроинтеграција. На основу изложене детаљне анализе, кандидаткиња пледира за један мешовити или еклектички модел који би подразумевао конструктивно повезивање комплементарних елемената различитих демократских модела. Према њеном виђењу он би представљао функционално и ефикасно решење за превазилажење идентитетских подела, смањивање оштрине њихове конфликтности. што би посебно одговарало српском друштву имајући у виду како његову унутрашњу ситуацију, тако и комплексност геополитичке позиције савремене Србије. Мишљења је да се само на тај начин могу унапредити међугрупни односи базирани на идентитетским питањима, међусобни однос државе и свих њених грађана, квалитет демократских институција и саме демократије. У аналитичке сврхе, такву концепцију кандидатиња дефинише као модел либералног плурализма, указујући на елементе других модела демократије који би били градивно ткиво тог новог модела. Други део овог поглавља посвећен је дизајну институција у контексту етничких идентитета и потенцијаних проблема који идентитетски односи могу продуковати у политичком систему. Детаљним приказом и анализом различитих праваца институционализма, кандидаткиња потенцира оне аспекте везане за основни предмет истраживања. Дизајнирање политичких институција третира се као релативно новији приступ од којег се очекује да укаже како конструисати политичке институције тако да допринесу превладавању сукоба, демократизацији и демократској стабилности друштва уопште. Како питања етничкитета и националног идентитета све више добијају на значају и у теоријском смислу, тако је од посебне важности квалитет институционалног дизајна и конститутивног инжењеринга у овој области. Кандидаткиња указује на дилеме, ограде и недоумице проучавања институционалног дизајна посебно у компаративној равни и изоморфне праксе посебно постсоцијалистичких друштава. Етничка структура, друштвене вредности и етнички односи фактори су који обликују политичке институције и њих кандидатња анализира као независне варијабле. Наглашава се да се то не одвија у вакуму; да су то процеси који носе снажне наслаге процеса дугог трајања и различите политичке динамике обележене односима моћи различитих политичких актера. Кандидаткиња разрађује модел реципрочних интеракција и дијалектичког односа између политичких институција и институционалног дизајна, с једне, и друштвених вредности и међуетничких односа, с друге стране, посебно наглашавајући уважавање нужности акомодације која контролише конфликте и одржава сарадњу међу групама. У основи изложеног модела је став да и културне и институционалне варијабле могу да играју значајну улогу у (ре)обликовању националног идентитета и међугрупних односа скопчаних с њим. Прецизно речено, адекватно идентитетско инжењерство, то јест политички инжењеринг на пољу идентитетске политике, захтева и одговарајући институционални дизајн утемељен како на постојећим, тако и на пројектованим друштвеним и културним вредностима и односима, али и компатибилан са општим друштвеним контекстом. У том контексту анализа се допуњује и разматрањем

доприноса институционалног модела. Посебни одељци у овом поглаљу посвећени су институцијама у контексту очувања и заштите националног идентитета. Кандидаткиња анализу усмерава на два аспекта – један је одабир изборног система, а други је карактер партијског система. Веома детаљно се излаже аргументација за и против већинског и пропорционалног изборног система у теоријској и емпиријској равни. Ова друга прати тридесетогодишњу генезу изборног система Србије и политичких и академских иницијатива и расправа о потребама реформе изборног система уз навођење инспиративних компаративних примера. Тако се тестирају теоријски модели на примеру једне од најефектнијих институција у контексту репрезентације етничких група, па у том смислу и признавања, заштите, очувања и партиципације различитих идентитета у јавном управљању и креирању јавних политика.

„Идентитетска политика и стратегија брендирања нације“, шесто поглавље дисертације је најобимнији део. Идентитетска политика као интерресорна практична политика са различитим облицима спровођења прва је целина овог поглавља. Полазећи од става да ако је могуће стимулисање развоја додатног нивоа идентитета у циљу успостављања једног транснационалног или чак супранационалног идентитета, онда је таква врста стимулације исто тако, па и још пре, могућа на националном нивоу – у виду надоградње и модернизације партикуларних идентитета код припадника различитих етничких и културних група унутар једне државе, а пре свега кроз развој њихових заједничких, грађанских идентитетских компоненти, сматра кандидаткиња. Као најбољи и најефикаснији инструментални механизам да се то постигне она види политику националног брендирања, као једну постмодерну идентитетску политику усмерену на стратешко управљање националним идентитетом, савременим идентитетом државе, изградњу њеног имиџа и репутације. Указује се како су притиском мултикултуралних захтева мањинских група за њихово признање и приговора против етно-културне неутралности либералне државе, уследили конципирање и спровођење онога што је названо либерални мултикултурализам, а чиме су политике идентитета претворене у главни идеолошки стуб либерализма двадесет првог века. Кандидаткиња се залаже да идентитетска политика треба да буде конципирана као легитимна компонента државне политике, као једна интерресорна практична политика са три кључна стуба: политика интеграције у смислу инклузије, заштите, очувања, промоције и развоја мањинских идентитета; политика заштите, очувања, промоције и одрживог развоја доминантног идентитета већинске групе, али уз нужну демократизацију и модернизацију оба ова идентитетска типа, и то пре свега путем јачања грађанских елемената, односно заједничког политичког идентитета свих грађана; и политика националног брендирања, као нарочито значајна област стратешког управљања националним идентитетом. При томе, све ово не би значило прекорачење либералних граница деловања државне власти, јер се ради о макрополитичкој регулацији идентитетских питања и с њима скопчаних односа у друштву, и то првенствено у функцији превенције и решавања међуетничких конфликта, путем постизања опште-друштвене интеграције различитих партикуларитета, али без њихове асимилације, чиме би се остварио већи степен социјалне кохезије. У случају Србије приметно је, и овим истраживањем кандидаткиња потврђује, потпуно одсуство стратешког и свеобухватног приступа сложеним питањима идентитета. У Србији се најдаље отишло на пољу онога што је дефинисано као први стуб - заштити и очувању мањинских етно-културних идентитета. Нажалост, то се не може рећи и за њихову модернизацију и изградњу њихових снажнијих грађанских компонента, те и њихову већу инклузију, истиче кандидаткиња, а нарочито не за инклузију мањинских идентитета путем њиховог третирања и промоције као саставног дела савременог идентитета државе и значајних елемената у изградњи њеног

националног брэнда. Други стуб редефинисане политике идентитета - заштита, очување, развој и промоција етно-културног идентитета већинске групе, то јест српског народа, потпуно је запуштено и у значајној мери скрајнуто поље, како у званичним политикама и институционалном деловању, тако уопште и у већини јавних политика које се нуде на политичком тржишту у Србији изузев, крајње парцијално или у неким аспектима пренаглашено у случају неких десничарских партија и других организација. Ова индиферентност, и то не само политичка већ и шира, друштвена и, нарочито забрињавајућа, научна индиферентност, спрам питања српског културног и националног идентитета, наглашава кандидаткиња, посебно је била изражена у периоду након петооктобарских промена, када се избегавало не само преузимање политичке одговорности и испољавање стварне бриге на овом пољу политичког деловања, већ чак и било каква тематизација ових питања. Када је реч о политици националног брендирања, као трећем стубу редефинисане политике идентитета кандидаткиња сматра да се од ње у Србији одустало, још у почетном стадијуму њеног развоја, односно у фази њене институционализације што доказује у оквиру посебне студије случаја која је други део овог поглавља. Промена приступа политици идентитета зависи од два фактора с једне стране, преференције политичких актера и, с друге, институционалног оквира у којима ти актери делују, односно институционалних услова у којима се њихове преференције обликују и спроводе. У том контексту детаљно се анализирају јавне политике. Прво јавна, дигитална и културна дипломатија – обликовање и примена „меке“, „паметне“, „сајбер“ и „друштвене“ моћи; процес унутрашње демократизације спољне политике и „унутрашња димензија јавне дипломатије“: грађанска дипломатија, парадипломатија и урбана дипломатија – и указује да је Србија без стратегијског приступа спољној политици и јавној дипломатији у овом сегменту. Друго, јавне политике према дијаспори у региону и шире у свету. Треће, мањинске политике кроз аспекте генезе развоја међународне заштите мањина, савремених међународних система и заштите мањина, мањинске политике и „изградња мира“ и све то кроз посебан осврт на мањинску политику у Србији. Четврто је политика регионалног развоја у контексту идентитетских питања посебно кроз дилеме регионализације и/или децентрализације у Србији. Пето, културна и образовна политика, анализира се у процесу националног брендирања, инклузије, заштите, очувања, промоције и развоја мањинских етно-културних идентитета и идентитета већинске групе. Шесто, политика спорта, туризма и економских односа са иностранством, кроз спорт и спортску дипломатију, туризам и брендирање дестинација, економске односе са иностранством и економску дипломатију. Други део овог поглавља посвећен је политици брендирања кроз три студије случаја. Кандидаткиња прво излаже примере Канаде и Шпаније као примере доброг брендирања и ту матрицу користи за анализу стања у овој области на примеру Србије. Политика националног брендирања се односи на државу, наглашава кандидаткиња, што је сагласно схватању нације као државе у чијој основи стоји њено грађанско и политичко одређење. Брендирање је детерминисано процесом глобализације и пратећом универзализацијом. Одговорна, конзистентна, стратешка, свеобухватна и ефективна политика националног брендирања није само потреба савремене државе него и услов њеног одрживог развоја, а циљ брендирања нације је створити јасну, једноставну, диференцирајућу идеју, изграђену око емоционалних квалитета, која може бити симболизована вербално и визуелно и која је разумљива разноликој публици у различитим ситуацијама. Констатује се да Србија у овом домену бележи значајне дефиците. Брендирање нације је поступак који је нужан за државе суочене са бројним предрасудама, укореним стереотипима, лошим перформансама у глобалним медијима, посебно оним који формирају свест широког круга људи, и посебно медија који утичу на креаторе политика и доносице одлука. Ако је представа о земљи, њеним људима,

институцијама, привреди или било којим другим вредностима лоша, држава би требало да је промени, постоје механизми за то и кандидаткиња закључује да је Србија у кругу таквих држава којима би то било од користи.

Седми део садржи закључна разматрања којима се закључује да национални идентитет, нација и национализам нису неки „превазиђени“ или феномени прошлости, већ да су, дакако, одраз реалитета, представљајући још увек један од фундаменталних оквира друштвеног, културног, политичког, економског и међународног живота. Све варијанте неоинституционалистичког приступа, у мањој или већој мери, суочавају са одређеним ограничењима у примени, закључује кандидаткиња потврђујући исказима груписаним по обрађеним поглављима постављене хипотезе. Потенцира се да у Србији постоји неодложна потреба за редефинисаним приступом идентитетској политици, уз адекватно креирање – прилагођено унутрашњим, али и европским и светским процесима и најновијим трендовима на пољу брендирања нације – и такође уз њено одговорно спровођење.

Осми део дисертације је попис извора коришћених у овом истраживању. Кандидаткиња наводи преко 880 монографија, студија, истраживања, зборника са научних скупова, чланака у научним часописима, више од 160 одредница из различитих медијских и електронских извора и преко 130 докумената правне и политичке природе које је користила у истраживању. Ради се о правом малом компендију извора који обрађују различите аспекте предмета истраживања, радовима компетентних истраживача чији су ставови веома исцрпно и педантно наведени као аргументација исказима кандидаткиње.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Политике идентитета и институционални дизајн у етнички хетерогеном друштву сврставају се у ред најсложенијих феномена у друштвеним наукама, у политикологији посебно, и то толико изражено да еминентни истраживачи то виде као основно поље истраживања у политичким наукама. Одабиром тако сложене теме кандидаткиња је показала не само спремност да свој вишегодишњи научни рад и каријерни развој обележи комплексно заснованом докторском темом у наглашено вишедимензионалној области, него и успешно изведеним истраживањем потврдила да поседује све квалитете за бављење научним радом.

Формулацијом истраживачког питања, сложеном хипотетичком структуром, коришћеним научним методама, прегледом литературе у овој области и оствареним резултатима кандидаткиња је показала суверено владање знањима о различитим аспектима феномена који су у фокусу предмета истраживања, али и неких тангентних дисциплина које су истраживале односе етничитета и конституционалног дизајна. Широко развијена структура дисертације, методолошка матрица која се не ослања само на институционалистичке парадигме него комбинује и друге методолошке приступе, веома богата литература коришћена као потпора за аргументацију управо то потврђује. У волуминозној дисертацији систематично и прегледно излаже се замисао истраживања, али оно, делом због описаног начина израде дисертације, а делом због настојања кандидаткиње да сваки свој став потврди из више извора, резултира обимним пасажима који на појединим местима, потпуно сувишно, заклањају јасно изнете ауторске идеје, мишљења и ставове.

Остваривање постављених научних циљева и постизање научних резултата и доприноса дисертације ситуирана су у три поља.

Прво поље је методолошки приступ којим кандидаткиња уверљиво показује непродуктивност теорија и јавних политика које дихотомно третирају националне и

грађанске аспекте идентитета, често до њиховог негирања и поништавања, што у хетерогеним друштвима политички актери користе за идеолошке поделе које само продубљују разлике, удаљавају етничке ентитете, подстичу поделе и стварају атмосферу погодну за све облике насиља. Кандидаткиња јасно показује да се ради о два комплементарна и самопрожимајућа идентитетска тока својствена појединцима и групама, доказујући да разни модели демократије поседују елементе који могу допринести синтези тих идентитета, не механички само њиховим уважавањем и испољавањем, него на начин који би свесно осмишљеном акцијом државе и институционалним дизајном, давао нове квалитете идентитетским политикама.

Други допринос је показивање важности институционалног дизајна за реализацију таквог концепта. Указује се на дилеме проучавања конституционалног дизајна посебно у компаративној равни и нефункционалне, а доминантне изоморфне праксе посебно, постсоцијалистичких друштава у конституисању политичких институција. Било да се то одвија разним врстама условљавања, трансплантацијом и/или копирањем дисертација показује како се тада увек губе посебности етничких идентитета сваког етнички подељеног друштва. Веома аргументовано се показује да етничка структура, друштвене вредности и етнички односи као фактори који обликују политичке институције не делеју у вакуму. Ради се о сложенем послу друштвених инжењера, који носе снажне наслаге процеса дугог трајања и различите политичке динамике обележене односима моћи различитих политичких актера. Дисертација показује како је модел реципрочних интеракција и дијалектичког односа између политичких институција и институционалног дизајна, с једне, и друштвених вредности и међуетничких односа, с друге стране, универзалан али се мора диференцирано користити у различитим друштвима уважавајући посебности, истичући уважавање нужности акомодације која контролише конфликте и одржава сарадњу међу групама, а што се посебно показује на примеру изборног система.

Трећи допринос дисертације огледа се у ситуирању идентитета, конституционалног дизајна у етнички хетерогеним друштвима и идентитетских политика у модел брендирања државе и нације. Кандидаткиња у теоријској и емпиријској равни доказује да модел брендирања кроз низ јавних политика – дипломатија, односи са дијаспором, спорт, култура и уметност, економски односи – могу хетерогеним друштвима послужити за конципирање идентитетских политика који би релаксирани напетости у друштву по етничким линијама, допринели складнијем функционисању институција и актере усмеравали на сарадњу и компромисе побољшавајући перформансе државе у свету и повратно делујући позитивно на односе етничких заједница.

Кроз те доприносе огледају се научни и друштвени циљеви овог докторског темата. У научном погледу дисертација је вредно самостално урађено научно дело које у широкој палети доноси дескрипцију теоријских и емпиријских ставова о идентитету и конституционалном дизајну и проспективно предлаже другачији модел вођења идентитетских политика у етнички хетерогеним друштвима. Дисертација показује моћ националног идентитета као снажног енергетског горива који покреће акције различитих актера – појединаца, група, организација – и колико те енергије могу деловати разарајуће уколико се супротстављају грађанском идентитету. Излаз је, уверљиво и аргументовано се показује у дисертацији, у тако конципираном институционалном дизајну који би новим приступима идентитетским политикама обједињавао ове идентитета, а не супротстављао их и гурао у конфликте. У друштвеном погледу дисертација прати случај Србије – државе и друштва са изразито сложенем етничком структуром, болним и негативним искуствима у међуетничким односима који су резултирали сукобима и процесима сецесије – конципирајући визију једне другачије

идентитетске политике која би ублажила етничке дистанце, релаксирала напетости које су етничким идентитетима индуковане, побољшала углед државе у свету и тако допринела општем развоју.

6. Закључак

Постављањем истраживачког питања, конципирањем хипотеза, коришћењем адекватних научних методолошких поступака, исцрпном елаборацијом аргумената коришћењем веома богате и разноврсне научно-истраживачке грађе, изведеним закључцима и оствареним резултатима потврђује се да је докторска дисертација Александре Мирковић Јанковић “Политике идентитета и институционални дизајн у етнички хетерогеном типу друштва” оригинални, самостално урађени научни рад.

Истраживање које је спровела кандидаткиња у оквиру овог докторског темата у свему је изведено према пријави докторске тезе одобреној од стране Универзитета у Београду – Факултета политичких наука.

Полазећи од ставова и оцена о оствареним резултатима и научном доприносу дисертације изнетих у овом реферату Комисија за преглед и оцену дисертације предала је Наставно-научном већу да прихвати овај Реферат, те да докторску дисертацију Александре Мирковић Јанковић “Политике идентитета и институционални дизајн у етнички хетерогеном типу друштва” проселеди Универзитету у Београду на даљи поступак са предлогом да су се стекли услови за јавну одбрану и формирање комисије за јавну одбрану у истом саставу.

Београд 3. јул 2023. године

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације:

Проф. др Зоран Крстић, редовни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Др Дејан Бурсаћ, научни сарадник Института за политичке студије

Проф. др Душан Вучићевић, ванредни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду